

Олег НАТАРОВ,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

РОЛЬ І МІСЦЕ СУЧАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ Й ГРОМАДЯНИНА

Публікація присвячена висвітленню ролі бібліотек як універсальних інформаційних центрів у процесі забезпечення прав людини. Значна увага приділяється питанню інформаційно-аналітичного супроводу державного управління.

Ключові слова: права і свободи людини, наукові бібліотеки, інформація, інформаційно-аналітична служба.

У XXI ст., яке відзначається все більшим посиленням ролі інформації та інформаційних технологій в усіх сферах суспільного розвитку, бібліотечна справа набуває нового значення. Завдяки інформатизації, використанню сучасних засобів комунікації для обробки і надання інформації бібліотека перетворилася на величезний генератор знань, справжню виробничу систему, на інтелектуальне виробництво, яке здійснює індустріальну обробку інформаційних потоків (і тих, що надходять до бібліотеки, і зосереджених у мережах), створює нові інформаційні продукти, що містять не лише інформаційні дані, а й аналітичні прогнози, тобто надають користувачам матеріал для прийняття кваліфікованих рішень [1].

У ст. 1 Конституції України записано «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава». У свою чергу, ст. 3 Основного закону України закріплює, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Важливою умовою для розбудови демократичної, соціальної, правової держави, формування громадянського суспільства є поінформованість. Вона безпосередньо пов'язана зі здійсненню принципу гласності (який виявляється в забезпеченні безперешкодного руху інформаційних потоків про явища та процеси в політико-правовій системі відносин) та реалізацією прав і свобод людини й громадянина.

Важливими соціальними інституціями, що забезпечують зберігання, накопичення та доступ до інформації, є бібліотеки.

Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» гарантує право на вільний доступ до інформації, знань, залучення до цінностей

національної та світової культури, науки та освіти, що зберігаються в бібліотеках. Ст. 1 цього Закону визначає бібліотеку як інформаційний, культурний, освітній заклад, що має упорядкований фонд документів і надає їх у тимчасове користування фізичним та юридичним особам. Бібліотечна система України, згідно з цим Законом, – розгалужена мережа бібліотек різних видів, пов'язаних взаємодією і взаємовикористанням бібліотечних ресурсів (упорядкованих фондів документів на різних носіях інформації, довідково-пошуковий апарат, матеріально-технічних засобів опрацювання, зберігання і передачі інформації).

Основою державної політики в галузі бібліотечної справи є реалізація прав громадян на бібліотечне обслуговування, забезпечення загальної доступності до інформації та культурних цінностей, що збираються, зберігаються та надаються в тимчасове користування бібліотеками [2].

Бібліотечна система України охоплює понад 40 тис. бібліотек різного відомчого підпорядкування, які налічують близько 700 млн бібліотечних фондів і надають послуги всім верствам населення [3].

Такий величезний обсяг інформації є підґрунтям для реалізації ряду конституційних прав – на доступ до інформації; на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; на свободу світогляду і віросповідання; на освіту; на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості тощо.

У цьому контексті показовими є Рекомендації Парламентської асамблеї Ради Європи «Релігія та зміни в Центральній та Східній Європі» та «Щодо релігійної терпимості в демократичному суспільстві». У своїх документах ПАРЄ неодноразово рекомендувала Комітетові міністрів закликати уряди всіх держав-учасниць, європейську спільноту, а також відповідні органи влади та організації «забезпечити переклад і доступність у громадських книгозбірнях основних релігійних текстів і відповідної літератури», «передавати в громадські бібліотеки публікації, що детально висвітлюють культурні досягнення й основи врівнення різних релігійних традицій» тощо [4, 5].

Особливо пильної уваги заслуговує потенціал наукових бібліотек. По-перше, перевагою наукових бібліотек у сприянні процесу забезпечення прав і свобод людини і громадянина є те, що, маючи доступ до великих масивів інформації, вони здатні вдосконалювати свої навігаційні характеристики і надавати довідково-консультативні послуги. В умовах наукових бібліотек стає можливим ефективно вирішення проблеми структуризації інформації з метою забезпечення дії принципу «кожному користувачу – потрібну йому інформацію».

Зокрема, необхідно звернути увагу на можливість забезпечення різних категорій користувачів (наприклад, представників органів державної влади, правозахисних організацій) інформацією нормативно-

правового характеру, що сприяє підвищенню правової культури суспільства від державних структур до окремої особистості.

Отже, наукові бібліотеки сприяють реалізації одного з принципів, на яких повинен базуватися процес практичного втілення прав та обов'язків людини, а саме: принципу економії часу, соціальних зусиль і засобів під час їх реалізації [6].

По-друге, невід'ємною характеристикою бібліотечного сервісу поступово стає можливість користування Всесвітньою глобальною інформаційною мережею (Інтернет). З часу отримання бібліотеками доступу до Інтернет за наявності розгалуженої внутрішньобібліотечної локальної мережі розпочинаються масштабні перетворення, пов'язані з входженням світових інформаційних масивів у систему обслуговування читачів. Можливості Інтернету дають змогу поповнити інформаційний потенціал бібліотек поряд з традиційними джерелами (книги, періодичні видання), джерелами глобальної інформаційної мережі.

У свою чергу глобальна інформаційна мережа Інтернет є дієвим інструментом демократизації суспільства, пропаганди й захисту прав людини. Адже завдяки своїм унікальним властивостям Інтернет здатен забезпечувати вільне спілкування, обмін поглядами й думками, поширення інформації і висловлення поглядів в інший спосіб незалежно від кордонів і уподобань публічної влади. Глобальна інформаційна мережа також дає змогу реалізувати право на доступ до інформації, що є в розпорядженні органів державної влади і місцевого самоврядування, законів, підзаконних нормативних актів, тих, що прийняті, а також їх проектів. Наприклад, офіційний веб-сайт Верховної Ради України (www.portal.rada.gov.ua) надає доступ до бази нормативно-правових актів України, проектів законів, стенограм парламентських слухань, результатів голосувань тощо. Веб-сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (www.ombudsman.kiev.ua) дає змогу ознайомитися з механізмом парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина, а офіційний сайт Конституційного Суду України (www.ccu.gov.ua) – довідатися про рішення й висновки єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні.

Доступна в електронному вигляді інформація від держави має сприяти розвитку діалогу держави з громадянським суспільством. Держава, головним обов'язком якої є утвердження й забезпечення прав і свобод людини, із запровадженням до органів державної влади інформаційних і телекомунікаційних технологій отримує нові можливості для інформування своїх громадян, врахування їхньої думки з ключових питань, підвищення ефективності своєї діяльності, у тому числі щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

За допомогою Інтернету можна ознайомитися з міжнародними документами та інформацією у сфері прав людини, що міститься на сайтах міжнародних органів та організацій, наприклад, ООН (www.un.org), ОБСЄ (www.osce.org), а також діяльністю представництв міжнародних організацій в Україні, наприклад, представництво ООН в Україні (www.un.org.ua), Координатор проєктів ОБСЄ в Україні (www.osce.org/ukraine), Бюро інформації Ради Європи в Україні (www.coe.kiev.ua) тощо.

По-третє. Досвід роботи органів державного управління як зарубіжних країн, так і України демонструє важливість створення інформаційно-аналітичних служб, які б забезпечували органи влади повною, об'єктивною і актуальною інформацією для компетентного, зваженого підходу до підготовки і прийняття рішень.

Необхідно також взяти до уваги, що підвищення ефективності керування інформацією значною мірою залежить від прискорення, удосконалення механізмів пошуку, відбору і первинної обробки потрібної інформації, підвищення рівня оперативності і якості підготовки синтезованого інформаційного продукту і створення, таким чином, умов для прийняття оптимальних рішень з подальшим досягненням необхідних практичних результатів. В Україні необхідним потенціалом для здійснення цієї функції володіють інформаційно-аналітичні центри наукових бібліотек [7].

Розвиваючись як сучасні суспільні інформаційні центри, бібліотеки мають можливість забезпечувати опосередкований зв'язок між громадськістю й органами державної влади, що є необхідною умовою забезпечення прав і свобод людини й громадянина. Прийняття правильних рішень владними структурами залежить, у першу чергу, від їх поінформованості, тобто ефективної роботи інформаційно-аналітичних служб, які покликані забезпечувати органи державної влади необхідною інформацією.

Однією з інформаційно-аналітичних служб, що надає допомогу управлінським структурам в освоєнні необхідних для їх діяльності масивів інформації, є Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

СІАЗ є головною організацією з питань інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади у системі НАН України. Основними завданнями СІАЗ є вдосконалення процесу ефективного використання фондів НБУВ, нових інформаційних ресурсів, створених в Україні та за її межами, у тому числі інформаційних потоків електронної інформації, для аналізу ефективності організації наукової діяльності, підготовки наукових інформаційних ресурсів для продуктивного використання науковими установами під час реалізації

актуальних суспільно значущих проєктів; суспільного життя в Україні, діяльності політичних партій та громадських організацій, формування їх взаємовідносин з державними структурами; ставлення органів державної влади, політичних партій та громадських організацій в країнах СНД та далекого зарубіжжя до суспільного життя в Україні; соціально-економічних процесів під час ринкових перетворень в Україні; узагальнення досвіду роботи інформаційно-аналітичних структур у системі наукових бібліотек з ефективного використання фондів, активного введення в обіг наукової та іншої інформації, необхідної для підвищення ефективності діяльності органів державної влади.

Також слід сказати про створений в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського Фонд президентів України (ФПУ). Одна з основних функцій ФПУ є інформаційно-аналітична, яка реалізується шляхом бібліографічного пошуку, бібліографування, бібліографічного обслуговування, спрямованого на забезпечення інформаційних потреб користувачів та довідково-бібліографічного, інформаційно-аналітичного обслуговування Президента України та його служб.

У даному контексті позитивним є той факт, що такі структури, як СІАЗ та ФПУ, скоординовано працюють Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. І це не лише тому, що в бібліотеці склалися традиції та існує досвід комплектування, наукової систематизації, збереження і використання колекційних фондів. НБУВ має величезний документальний, електронний інформаційний ресурс. Крім того, це дає змогу ефективно поєднувати інформаційні ресурси у справі бібліотечного, інформаційного, бібліографічного, аналітичного обслуговування як користувачів НБУВ, так і державних органів влади.

Отже, підвищення ефективності використання потужного потенціалу наукових бібліотек та їх інформаційно-аналітичних структур як універсальних інформаційних центрів створюватиме підґрунтя для забезпечення прав і свобод людини й громадянина як необхідної умови демократії в Україні, задовольнятиме потреби демократичного розвитку держави і формування в ній відкритого суспільства.

Список використаних джерел

1. Назрілі завдання у сфері книговидавництва, бібліотечної та інформаційної справи // Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави : національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – С. 555.

2. Про бібліотеку і бібліотечну справу : Закон України від 27 січня 1995 р. № 32/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. – Назва з екрана.

3. Назрілі завдання у сфері книговидання, бібліотечної та інформаційної справи // Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави : національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – С. 555.

4. Релігія та зміни в Центральній та Східній Європі. Рекомендація Парламентської асамблеї Ради Європи 1556 (2002) // Релігійна свобода і права людини: Місія і прозелітизм : у 3 т. – Львів : Свічадо, 2004. – Т. 3. – С. 223–227.

5. Щодо релігійної терпимості в демократичному суспільстві. Рекомендація Парламентської асамблеї Ради Європи 1202 (1993) // Права людини в Україні : інформ.-аналіт. бюлетень українсько-американського бюро захисту прав людини. – Вип. 15. – К. ; Х., 1996. – С. 68–70.

6. *Колодій А. М.* Права людини і громадянина в Україні : навч. посіб. / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – С. 243.

7. *Гранчак Т.* Роль інформаційно-аналітичних структур наукових бібліотек України в сучасному демократичному процесі / Т. Гранчак // Інформаційно-аналітичні ресурси наукової бібліотеки : матер. для учасників секції № 3 Міжнародної наукової конференції «Інтранет/екстранет-ресурси в наукових бібліотеках», Київ, 9–10 жовтня 2007 р. – К. : Видавництво Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського «НВЦ», 2007. – С. 45.